

Apie VTT pritaikymą informacinių sistemų tyrimui: kažkas panašaus į sokratišką dialogą¹

Bruno Latour

Šiam skyriui apie veikėjo-tinklo teorijos (VTT) pritaikymą aš apibendrinau kelis tikrai vykusius pokalbius. <...>.

Veiksmas vyksta Londono ekonomikos mokyklos katedroje apniukusį vasario antradienį. Vėlyva popietė, pats laikas užsukti į „Beaverį“ vienam kitam bokalui alaus. Kažkas tyliai, bet atkakliai beldžia į *profesorius* kabineto duris. Kabineto duris praveria informacinių sistemų *doktorantas*.

Įvadas. Apie pozityvias ir negatyvias teorijas

Doktorantas: Atsiprašau, ar aš Jūsų nesutrukdysiu?

Profesorius: Ne, nė kiek. Pagal tvarkaraštį dabar mano priėmimo valandos. Užeikite, prisėskite.

D.: Ačiū.

P.: Taigi... Man atrodo, kad Jūs šiek tiek pasimetęs.

¹ Iš anglų kalbos vertė Arūnas Poviliūnas. Visos išnašos, patikslinančios kontekstą ar tekste esančias užuominas, parengtos vertėjo (red. past.). Pirmą kartą šį dialogą, pavadintą „On Using ANT for Studying Information Systems: A (Somewhat) Socratic Dialogue“, B. Latouras paskelbė C. Avgerou, C. Ciborra, F. F. Land sudarytoje knygoje *The Social Study of Information and Communication Technology. Innovation, Actors, and Contexts*, Oxford University Press, 2004, p. 62–76. Čia skelbiamas lietuviškas vertimas atliktas iš šios knygos. Po metų kiek paredaguotas dialogas buvo perspausdintas knygoje Latour, Bruno. 2005. *Reassembling the Social: An Introduction to Actor-Network-Theory*. Pastarojoje knygoje dialogas apibendrina pirmąjį knygos skyrių ir buvo pavadintas „On the Difficulty of Being an ANT: An Interlude in the Form of a Dialog“. Nuoširdžiai dėkoju kolegai Liutaurui Kraniauskui už kruopščią vertimo redakciją. Už likusius netikslumus atsakingas lieku aš – A. P.

D.: Taip. Turiu pasakyti, kad vis labiau įsitikinu, jog tyrinėjant konkrečius atvejus man sunku pritaikyti VTT².

P.: Manęs tai nestebina. Ji niekam ir nepritaikoma.

D.: Bet mus mokino... aš turiu omenyje... kad ji nūnai madinga. Ar Jūs teigiate, kad ji niekam *nenaudinga*?

P.: Ji gali būti naudinga tik tokiu atveju, jei ji niekam „netaikoma“.

D.: Atsiprašau, bet ar tai ne kažkokie zen budistiniai triukai? Aš turėčiau Jus įspėti, kad esu informacines sistemas tyrinėjantis eilinis doktorantas, taigi, nesitikėkite... Be to, aš nesu geriau susipažinęs su prancūziškais įmantrybėmis. Tiesa, šiek tiek skaitinėju „Tūkstantį plynaukščių“³, tačiau nedaug ką tesupratau...

P.: Atsiprašau, aš nenorėjau pasakyti nieko gudraus. Tik tai, kad VTT pirmiausia siejasi su *neigiama* argumentacija. Ji neteigia nieko pozityvaus apie daiktų padėtį.

D.: Tada ką ji gali mums suteikti?

P.: Geriausia, ką ji gali padaryti, tai pasakyti mums kažką taip: „Kai jūsų informantai viename teiginyje susieja organizaciją, įrangą, psichologiją ir politiką, nesuskaidykite jo į dalis, bet stenkitės pasekti šių elementų sąsają, kuri, jei laikytumėtės normalios procedūros, atrodytų visiškai nepamatuojama.“ Tai ir viskas. VTT nepasakys Jums nieko pozityvaus, kas yra ta sąsaja.

D.: Tai kodėl ji vadinama „teorija“, jeigu ji nieko nepasako apie tai, ką mes tyrinėjame?

P.: Tai teorija ir, mano požiūriu, rimta. Bet ji apie tai, *kaip* tyrinėti daiktus arba, veikiau, kaip jų netyrinėti, arba, tiksliau, kaip suteikti veikėjams galimybes išreikšti save.

D.: Ar Jūs norite pasakyti, kad kitos socialinės teorijos to nesuteikia?

P.: Taip, ir būtent dėl jų stiprybių: jos yra geros, kad pozityviai apibūdintų dalykus, iš kurių sudarytas socialinis pasaulis. Daugeliu atvejų tai suveikia, kai visi komponentai žinomi. Tačiau kai vyksta spartūs pokyčiai, kai ribos tampa labai neaiškios, pridurčiau – informacijos tyrimų atveju, jos veikti nustoja. *Naujų* tyrimo temų paieškoms – štai kam reikia VTT.

Apie tinklus ir aprašymo svarbą

D.: Bet mano agentai, aktoriai – omenyje turiu tuos, su kuriais susiduriu atlikdamas tyrimus IBM, – jie juk yra veikėjų tinklai. Jie susiję su begale kitų daiktų, jie visur...

P.: Tačiau, žiūrėkite, čia ir yra problema! Jums nereikia veikėjo-tinklo teorijos, kad galėtumėte taip teigti. Tam tiktų bet kuri Jums žinoma socialinė teorija. Tuščiai gaišite laiką, pasirinkdamas tokius įmantrius argumentus tik tam, kad pademonstruotumėte, jog Jūsų informantai sudaro tinklą.

² Plačiau apie veikėjo-tinklo teoriją (VVT) ir *Actor Network Theory (ANT)* vertimą į lietuvių kalbą parašyta mano straipsnyje „Ar reikia perrinkti socialumą? Nutrūkęs B. Latouro ir P. Bourdieu ginčas“, kuris atspausdintas šiame žurnalo numeryje.

³ Čia minima 1980 m. išleista Gilles’io Deleuze’o ir Felixo Guattari knyga *Mille Plateaux* (Paris: Éditions de Minuit) yra antras veikalo „Kapitalizmas ir šizofrenija“ (*Capitalisme et schizophrénie*) tomas. Matyt, ši knyga, kurioje susipina filosofinė ir psichoanalitinė kapitalizmo analizė, galėtų būti traktuojama kaip prancūziško mąstymo, kuriam neretai lipinama painumo etiketė, iliustracija.

D.: Bet jie būtent tai ir daro! Jie formuoja tinklą. Žiūrėkite, aš atsekiu ryšius: kompiuterių lustai, standartai, baigtos mokyklos, pinigai, apdovanojimai, šalys, kultūros, korporacijų vadovų kabinetai ir visa kita. Argi tai, ką aprašiau, Jūsų požiūriu, nėra tinklas?

P.: Nebūtina. Aš sutinku, kad tai labai painu, ir tai daugiausia yra mūsų kaltė arba, veikiu, tai iš esmės Callono⁴ kaltė! Jis buvo tas, kuris pasiūlė šį baisų žodį... Bet Jūs neturėtumėte painioti tinklo, kuris yra aprašomas, su tinklu, kuris yra naudojamas aprašymui.

D.: ...?

P.: Iš tikrųjų! Jūs sutikssite, kad piešti pieštuku yra ne tas pats, kas piešti pieštuką. Tas pats ir su dvejopą reikšmę turinčiu žodžiu „tinklas“. Naudodami veikėją-tinklą, Jūs galite aprašyti tai, kas visiškai neatrodo kaip tinklas; ir, atvirkščiai, galite aprašyti tinklą ne „veikėjo-tinklo“ vaizdavimo maniera. Jūs galite paprasčiausiai supainioti objektą su metodu. VTT yra labiau negatyvus metodas – jis nieko nepasako apie *formą*, kuri yra aprašoma juo naudojantis.

D.: Tai painu! Bet mano tiriamieji, IBM darbuotojai, argi jie nesudaro išsiskiriančio, aiškaus ir įtakingo tinklo?

P.: Galbūt ir taip... Turiu omenyje, aišku, kad taip. Na, ir kas iš to?

D.: Tokiu atveju aš galiu juos tyrinėti pasitelkęs veikėjo-tinklo teoriją!

P.: Vėlgi, galbūt taip, bet galbūt ir ne. Tai visiškai priklauso nuo to, ką Jūs pats leidžiate savo veikėjams arba aktantams veikti. Būti susisaisčiusiam, būti susaistytam tarpusavyje arba būti heterogeniškam nepakanka. Viskas priklauso nuo to, kokio pobūdžio veiksmas pereina iš vieno nario kitam, iš čia „tinklas“ ir „veikla“.

D.: Ar Jūs norite pasakyti, kad netgi tuo atveju, jei aš parodžiau, kad mano veikėjai yra susiję į tinklą, VTT tyrimo dar neatlikau?

P.: Būtent tai aš ir turėjau omenyje: VTT yra veikiau pieštuko arba teptuko pavadinimas, o ne forma, kurią reikia nubrėžti arba nupiešti.

D.: Bet, kai aš sakiau, kad VTT yra įrankis, ir klausiau Jūsų, ar galima jį taikyti, Jūs prieštaravote.

P.: Kadangi VTT nėra įrankis. Arba veikiau dėl to, kad įrankiai niekada nebūna „tik“ parengti taikyti įrankiai: jie visada keičia tikslus. Veikėjas-tinklas – sutinku, kad šis pavadinimas kvailas – leidžia Jums gauti tokius *rezultatus*, kurių nepavyks gauti taikant kitas socialines teorijas. Tai vienintelis dalykas, dėl kurio galiu Jus užtikrinti. Elementari patirtis: pabandykite piešti pieštuku, o paskui anglimi, ir pajusite skirtumą; kaip ir kepti pyragą dujinėje orkaitėje yra ne tas pats, kas elektrinėje.

D.: Bet tai nėra tai, ko nori mano mokslinis vadovas. Jis nori rėmų, į kuriuos galėčiau įtalpinti savo duomenis.

P.: Jei Jūs norite išsaugoti daugiau duomenų, nusipirkite didesnį kietąjį diską...

D.: Jis nuolat kartoja: „Jums reikia rėmų.“

P.: A? Tai Jūsų vadovas prekiauja paveikslais? Iš tiesų, rėmai gali būti labai gražūs: paausuoti, balti, įmantriai drožinėti, barokiniai, aliumininiai ir pan. Bet ar Jūs kada nors girdėjote, kad dailininkas pradėtų savo šedevrą nuo rėmų pasirinkimo. Tai būtų šiek tiek keista, ar ne taip?

⁴ Čia minimas B. Latouro bendražygis ir bendramintis prancūzų sociologas Michelis Callonas.

D.: Jūs tiesiog manipuliuojate žodžiais. Sakydamas „rėmai“ aš omenyje turiu teoriją, argumentus, bendrą požiūrį, koncepciją – kažką, kas suteikia duomenims prasmę. Ko reikia visada.

P.: Visai ne! Sakykite, jeigu kažkoks X yra tik „atskiras atvejis“ kažkokio Y, tai ką svarbiau tyrinėti: ar atskirą atvejį X, ar bendrą taisyklę Y?

D.: Tikriausiai Y..., bet ir X, kad įsitikintume, ar iš tikrųjų X tėra atskiras atvejis... Manau, kad abu.

P.: Aš pats statyčiau už Y, nes X neišmokys mūsų nieko naujo. Jei kažkas tėra daiktų būklės pavyzdys, tyrinėkite pačią daiktų būklę. Prastas pasirinkimas pradėti nuo atvejo tyrimo, kuriam dar reikia ir rėmų.

D.: Bet juk mes visada turime tirti daiktus konteksto požiūriu, ar ne?

P.: Aš niekada nesupratau, kas yra kontekstas. Rėmai padaro paveikslą gražesnę, jie gali geriau nukreipti žvilgsnį, padidinti vertę, bet prie paties paveikslu jie nieko neprideda. Rėmai arba kontekstas yra tai, kas nedaro jokios įtakos duomenims, ir tai visiems žinoma. Jumis dėtas aš apsieičiau be jokių rėmų. Tiesiog aprašinėkite pačią daiktų būklę.

D.: „Tiesiog aprašinėkite“... Atleiskite, bet juk tai labai naivu, ar ne taip? Ar tai ne ta pati empirizmo ar realizmo atmaina, kurios mus skatino sergėtis? Aš maniau, kad Jūsų argumentas bus įmantresnis.

P.: Jūs manote, kad aprašyti yra lengva? Manau, kad Jūs aprašymą painiojate su klišių rinkiniu. Iš šimtų komentarų ir polemikos knygų tik viena apima ir aprašymą. Aprašinėti ir būti dėmesingam konkrečiai daiktų būklei, ieškoti vienintelio adekvataus būdo pavaizduoti susiklosčiusią padėtį, – aš visada laikiau, kad ši veikla reikalauja išskirtinių pastangų. Ar Jums yra tekę girdėti apie Haroldą Garfinkelį?⁵

Apie interpretacinį ir objektyvistinį požiūrius

D.: Turiu pasakyti, kad aš pasimečiau. Mane mokino, kad yra dvi sociologijos kryptys, interpretacinė ir objektyvistinė. Jūs juk nenorite teigti, kad priklausote objektyvistinei kryptčiai?

P.: Neabejokite! Taip, tikrai.

D.: Jūs? Bet mums sakė, kad Jūs tarytum esate reliatyvistas! Citavo Jūsų teiginius, kad netgi gamtos mokslai nėra objektyvūs... Na, akivaizdu, kad Jūs už interpretacinę sociologiją, už požiūrio taškus, už pozicijų įvairovę ir visa kita.

P.: Iš tikrųjų aš nesimpatizuoju interpretacinėms sociologijoms, kad ir ką Jūs vadintumėte tuo vardu. Ne. Atvirkščiai, esu tvirtai įsitikinęs, kad mokslai yra objektyvūs – kokie kitokie jie gali būti? Jie visi apie objektus, argi ne? Aš paprasčiausiai sakau, kad objektai gali atrodyti sudėtingesni, sudėtiniai, kompleksiniai ir painesni, nei juos norėtų matyti „objektyvistai“, kaip Jūs juos vadinate.

D.: Bet argi ne taip teigia „interpretacinės“ sociologijos?

P.: Ne, visiškai ne. Jos pasakytų, kad žmonių norai, žmonių prasmės, žmonių ketinimai ir

⁵ B. Latouras pamini amerikiečių sociologą ir etnometodologijos pradininką Haroldą Garfinkelį (1917–2011), matyt, dėl jo išskirtinio dėmesio kasdienės elgsenos empirinėms smulkmenoms, kurias labai smulkmeniškai ir detalai aprašant galima rekonstruoti kasdienių praktikų struktūras.

t. t. suteikia nekintančių objektų, gryną priežastinių ryšių, griežtų materialių sąsajų pasauliui „interpretacinį lankstumą“. Tai visiškai ne tai, ką teigiu aš. Aš pasakyčiau, kad štai šitas kompiuteris ant mano stalo, šis ekranas, ši klaviatūra yra objektai, sudaryti iš tokios pačios gausybės sluoksnių kaip ir Jūs, čia sėdintis, su savo kūnu, savo kalba, savo rūpesčiais. Pats objektas ir atneša daugialypumą, tiksliau, daiktą, arba, kalbant Heideggerio žodžiais, „telkiantį pradą“⁶. Kai Jūs kalbate apie hermeneutiką, kad ir kokių saugumo priemonių imtumėtės, Jums niekada nepavyks išvengti tokių priekaištų, kažkas būtinai pridurs: „Bet aišku, kad taip pat egzistuoja ir „gamtiniai“, „objektyvūs“ daiktai, kurie „nėra“ interpretuojami.“

D.: Būtent tai aš ir ruošiausi sakyti! Yra ne tik objektyvios tikrovės, bet ir subjektyvios! Būtent todėl mums reikia abiejų tipų socialinių teorijų...

P.: Matote? Tai neišvengiami spąstai: „Ne tik..., bet ir...“ Arba Jūs išplečiate šį argumentą viskam, bet tokiu atveju jis tampa nebenaudingas – „interpretacija“ tampa dar vienu „objektyvumo“ sinonimu; arba Jūs apsiribojate vienu tikrovės aspektu, žmogiškuoju, ir tokiu atveju Jūs užstringate vietoje, nes objektyvumas visada lieka kitoje tvoros pusėje. Ir tada nebelieka skirtumo, ar ta kita pusė bus laikoma labiau žalia, ar labiau papuvusia, bet kuriuo atveju ji nebeprasiekama.

D.: Bet Jūs neneigiate, kad užimate tam tikrą požiūrio tašką ir kad VTT užima tam tikrą padėtį, ir kartu prideda kitą interpretacijos lygmenį – perspektyvą?

P.: Ne, kodėl turėčiau „neigti“? Tačiau, na, ir kas? Svarbus su pozicija susijęs dalykas yra tai, kad Jūs galite ją keisti! Kodėl aš turiu jos laikytis? Astronomai iš Grinvičo, kiek toliau pasroviui, turi ribotą perspektyvą. Ir jie nemažai nuveikė keisdami šią poziciją padedami įvairių instrumentų, teleskopų, palydovų. Dabar jie sugeba nubraižyti galaktikų išsidėstymą visoje Visatoje. Neblogai, ar ne? Parodykite man poziciją ir aš pasiūlysiu Jums porą tuzinų būdų, kaip ją pakeisti. Paklauskite, Jūs galite ramiai pamiršti šitą priešpriešą tarp „požiūrio taško“ ir „žvilgsnio iš niekur“. Kaip ir skirtumą tarp „interpretacinio“ ir „objektyvistinio“. Meskite hermeneutiką ir grįžkite prie objekto arba, tiksliau, daikto.

D.: Bet aš visada esu apribotas savo lokalaus požiūrio, savo perspektyvos, savo subjektyvumo.

P.: Žinoma, apribotas! Bet kas verčia Jus manyti, kad turėti požiūrio tašką reiškia „būti apribotam“ ir ypač „subjektyviam“? Kai Jūs keliaujate užsienyje ir vadovaujate ženklaish „Belvederis“, „Panorama“, „Gražus vaizdas“ ir galų gale nusigaunate iki kvapą gnaužiančio regiono, kaip tai įrodo Jūsų „subjektyvumo ribas“? Tai pats daiktas, slėnis, kalnai, keliai atveria Jums šitą regioną, parodo šią galimybę, šį žiūros tašką. Geriausias įrodymas yra tai, kad būdamas dviem metrais žemiau Jūs nieko nematysite dėl medžių lajų, dviem metrais aukščiau – taip pat nieko dėl pristatytų mašinų. Ir Jūs turite tas pačias „subjektyvumo“ ribas ir vežiojate vis tą patį „požiūrio tašką“! Jei kas nors atveria galimybę stebėti save iš įvairių požiūrio taškų, tai tik

⁶ Vok. – *das Versammelnde*. B. Latouro tekste, kuris buvo publikuotas anglų kalba, rašoma „gathering“. Filosofas Arvydas Šliogeris šią Martino Heideggerio sąvoką į lietuvių kalbą vertė kaip „sutelkiantis pradas“, „telkiantis pradas“ ir „surenkantis pradas“. „Tai, kas kalnus pirmapradiškai išskleidžia į kalnų grandines ir juos susieja kaip išskleistą visumą, yra tas *sutelkiantis pradas*, kurį mes vadiname kalnynu. Tą pirminį *telkiantį pradą*, iš kurio išsiskleidžia mūsų nuotaikų niuansai, mes vadiname charakteriu“ (kursyvas – A. P.; žr. Heidegeris, Martynas. 1992. „Technikos klausimas“, kn. Martynas Heidegeris. *Rinkiniai raštai* (vertė Arvydas Šliogeris). Vilnius: Mintis: 228).

todėl, kad tas kas nors yra kompleksinis, įmantriai sulankstytas, gerai organizuotas ir gražus, taip, *objektyviai* gražus. Jūs galite apžiūrinėti statulą iš visų pusių tik todėl, kad pati statula yra trimatė ir ji leidžia, taip, būtent *leidžia* Jums apeiti ją aplinkui.

D.: Bet juk niekas nėra objektyviai gražus – grožis ir privalo būti subjektyvus... santykinis... skonis ir spalva... Aš vėl pasimečiau. Tai kodėl mes tiek daug laiko praleidžiame kovodami su objektyvizmu? Tai, ką Jūs sakote, negali būti teisinga.

P.: Todėl, kad tai, ką žmonės vadina „objektyvumu“, dažniausiai yra tik klišių rinkinys. Mes neturime gerų apibūdinimų daugeliui dalykų: kas yra kompiuteris, kas yra programinė įranga, formalis sistema, teorema. Mes beveik nieko nežinome, kas yra daiktas, kurį Jūs tyrinėjate, – *informacija*. Kaip galėtume ją atskirti nuo subjektyvumo? Taigi, yra du būdai objektyvumui kritikuoti: vienas yra *trauktis* nuo objekto į subjektyvų žmogaus požiūrį. Bet yra ir kita kryptis, apie kurią aš kalbu: grįžti atgal prie objekto. Pozityvistams objektyvumas nebūdingas. Kaip mes kalbėjome vakarykštėje paskaitoje, Alano Turingo kompiuterio apibrėžimas turtingesnis ir įdomesnis nei *Wired* žurnalo apibūdinimas. Visa tai vadinasi grįžimu atgal prie empirizmo.

D.: Ir vis dėlto mano požiūrio taškas mane apriboja.

P.: Aišku, bet vėlgi, kas iš to? Nereikia tikėti tais visais paistalais apie požiūrio taško „ribotumus“. Visi mokslai rado būdų, kaip nuo vieno požiūrio taško *judėti* prie kito, nuo vienos koordinacinių sistemos prie kitos; dėl Dievo meilės, tai ir vadinama reliatyvumu.

Apie reliatyvizmą, VVT ir kontekstą

D.: Aha. Tai Jūs prisipažįstate esąs reliatyvistas!

P.: Žinoma, kuo daugiau aš galiu būti? Jei noriu būti mokslininkas ir siekti objektyvumo, turiu sugebėti keliauti nuo vienos koordinacinių sistemos prie kitos, nuo vienos pozicijos prie kitos.

D.: Tai Jūs objektyvumą siejate su reliatyvizmu?

P.: „Reliatyvumu“, – taip, žinoma. Visi mokslai daro tą patį. Mūsų mokslai irgi.

D.: Tai koks yra *mūsų* būdas keisti pozicijas?

P.: Aš Jums jau sakiau, mes užsiimame aprašymais. Visi kiti naudoja klišes. Tyrimai, anketavimai ar kad ir kas tai būtų – mes einame, klausome, mokomės, tampame kompetentingi, keičiame savo pažiūras. Iš tikrųjų viskas labai paprasta: tai vadinasi konkrečiais empiriniais tyrimais. Geri empiriniai tyrimai visada atneša daug aprašymų.

D.: Bet aš jau dabar turiu gausybę aprašymų! Aš juose skęstu. Tai yra mano problema. Todėl aš pasimečiau ir todėl pamaniau, kad būtų naudinga aplankyti Jus. Ar negali VTT man pagelbėti su visais tais duomenimis? Man reikia rėmų!

P.: „Atiduočiau pusę karalystės už rėmus!“ Labai jaudina; man atrodo, kad suprantu Jūsų nevilgtį. Bet ne, VTT šiam reikalui mažai kuo tepadės. Jos pagrindinis principas teigia, kad veikėjai patys atlieka viską, tai apima jų rėmus, teorijas, kontekstus, metafizikas, netgi jų pačių ontologijas. Todėl, apgailestauju, reikėtų judėti link dar gausesnių aprašymų.

D.: Bet aprašymai tokie ilgi. Vietoj jų aš turėčiau *aiškinti*.

P.: Štai matote? Būtent dėl šio dalyko aš nesutinku su dauguma socialinių mokslų pamokymų.

D.: Jūs nepritariate tam, kad socialiniai mokslai turėtų aiškinti savo pačių sukauptus duomenis? Ir Jūs vadinate save socialiniu *mokslininku* ir objektyvistu!

P.: Aš pasakyčiau taip: jei aprašymas reikalauja aiškinimo, tai nėra geras aprašymas, ir tiek. Paaiškinimų reikalauja tik blogi aprašymai. Iš tikrųjų tai labai paprasta. Kas dažniausiai laikoma „paaiškinimu“? Įtraukimas naujo veikėjo, kuris suteiktų energijos tam, kad veiktų tai, kas aprašyta. Bet jeigu Jums reikia papildomos energijos, tai reiškia, kad tinklas ne visas. Ir jeigu surinktiems veikėjams trūksta energijos veikti, tai jie tokiu atveju ne „veikėjai“, o paprasti tarpininkai, priklausomi, marionetės. Jie nieko nedaro, todėl jų įtraukti į aprašymą nėra jokio reikalo. Nesu matęs, kad geras aprašymas stokotų paaiškinimo. Bet man yra tekę skaityti daugybę prastų aprašymų, kuriems gausūs „paaiškinimai“ nieko nedavė.

D.: Visa tai kelia nerimą. Aš turėjau žinoti, kiti doktorantai mane įspėjo laikytis nuo VTT atokiau. Dabar Jūs man aiškinate, kad aš net nebandyčiau ką nors aiškinti.

P.: Aš šito nesakiau. Aš tiesiog sakiau, kad arba Jūsų aiškinimas yra tinkamas, o tai konkrečiai reiškia, kad arba Jūs į aprašymą įtraukiate naują veikėją, nes tinklas pasirodė didesnis, nei Jūs manėte, arba tai nėra reikšmingas veikėjas ir Jūs įtraukiate tai, kas nereikšminga, ir tai visiškai nepadeda nei aprašymui, nei aiškinimui. Tokiu atveju išmeskite jį.

D.: Bet visi mano kolegos juos naudoja. Jie kalba apie „IBM korporacinę kultūrą“, „britų izoliacionizmą“, „rinkos spaudimą“, „savo interesus“. Kodėl aš turėčiau atsakyti tokių su kontekstais susijusių aiškinimų?

P.: Jei jie Jums patinka, galite juos pasilikti, bet nemanyskite, kad jie ką nors paaiškina – jie paprasčiausi ornamentai. Geriausiai atveju jie vienodai priklauso nuo visų Jūsų veikėjų, o tai reiškia, kad jie nėra reikalingi, nes negali fiksuoti jų skirtumų. Dažniausiai kontekstas skleidžia nemalonų kvapą. Paprasčiausiai tai pasiteisinimas nustoti aprašinėti – arba dėl nuovargio, arba dėl tingėjimo tęsti.

Apie aprašymus, istorijas ir disertacijas

D.: Bet tai ir yra mano problema – kaip sustoti. Man reikia baigti disertaciją. Liko tik aštuoni mėnesiai. Jūs vis sakote „daugiau aprašymų“, bet man tai primena Freudą ir jo nesibaigiančias analizes. Kada Jūs sustosite? Mano veikėjai padrikai išsisklaidę visur! Į ką man kreiptis? Kas yra pabaigtas aprašymas?

P.: Tai geras klausimas, praktiškas. Aš visada sakau, kad gera disertacija – tai pabaigta disertacija. Bet yra ir kitas būdas sustoti, nei „ pridėti paaiškinimų“ ar „sudėti į rėmus“.

D.: Tai pasakykite.

P.: Sustokite, kai parašysite 80 tūkst. žodžių, ar kiek ten jų reikia, aš vis pamirštu.

D.: O! Tai tikrai puiku, labai naudinga, iš tikrųjų, labai ačiū! Man labai palengvėjo... Taigi mano disertacija bus baigta, kai aš ją parašysiu! Bet juk tai teksto ribojimai, kurie niekaip nesusiję su metodu.

P.: Matote? Štai todėl man nepatinka, kaip moko doktorantus. Teksto rašymas visai kaip

susijęs su metodu. Jūs daug mėnesių gaudamas stipendiją rašote tekstą, kurį sudaro aibė žodžių, pagrįstų daugybe interviu, stebėjimo valandų ir dokumentais. Tai ir viskas. Jūs nedarote nieko daugiau.

D.: Bet be to aš dar darau daug dalykų. Aš mokausi, tyrinėju, aiškinu, kritikuoju, aš...

P.: Bet juk visus šiuos svarbius tikslus Jūs įgyvendinate rašydamas tekstą, ar ne taip?

D.: Žinoma, bet tai juk priemonė, medija, būdas išreikšti save.

P.: Nėra jokių įrankių ar priemonių, tėra tarpininkai. Tekstas yra tirštas. Apskritai, tai VTT principas, jei tokių yra.

D.: Atsiprašau, profesoriau, aš jau Jums minėjau, kad neišmanau prancūziškų įmantrybių. Aš galiu programuoti C, netgi C++ kalba, bet aš neturėjau reikalų su Derrida, semiotika ir panašiais dalykais. Aš netikiu, kad pasaulis sudarytas iš žodžių ir panašiais dalykais...

P.: Nesistenkite būti ironiškas. Tai nepridera Jumyse slypinčiam inžinieriui. Be to, ir aš tuo netikiu. Jūs manęs klausiate, kaip sustoti, ir aš Jums paprasčiausiai atsakau: geriausia, ką Jūs galite padaryti kaip doktorantas, tai *pridėti* dar teksto apie dalykų būklę, tai perskaitys Jūsų vadovas, galbūt keli Jūsų informantai, trys arba keturi Jūsų kolegos doktorantai. Čia nėra nieko įmantraus, paprasčiausias realizmas. Vienas sprendimas, kaip sustoti, būtų „pridėti rėmus“ arba „paaiškinimą“, kitas – parašyti Jūsų prakeiktos disertacijos paskutinį paskutinio skyriaus žodį.

D.: Bet aš studijavau tiksliuosius mokslus! Esu sistemų inžinierius, ir į informacinių sistemų tyrimus pasukau ne tam, kad juos mesčiau. Be to, aš norėčiau pasitelkti struktūrines schemas, institutus, žmones, mitologijas, psichologiją tam, su kuo jau esu susipažinęs. Aš netgi esu pasirengęs, kaip Jūs mokinate, būti „simetriškas“ įvairių veiksmų atžvilgiu⁷. Bet neaiškinkite man, kad mokslas tėra patrauklių istorijų pasakojimas. Su Jumis taip sunku. Tai Jūs užkietėjęs objektyvistas, galbūt netgi naivus realistas – „papasčiausiai aprašinėkite“; tai Jūs absoliutus realistas – „papasakokite kelias įdomias istorijas ir dinkite“. Ar visa tai nėra baisiai prancūziška?

P.: Ir kas Jus čia gąsdina? Nebūkite kvailys. Kas čia kalbėjo apie patrauklias istorijas? Ne aš. Aš sakiau, kad Jūs *rašote* daktaro disertaciją. Norite tai paneigti? Paskui pasakiau, kad šitatiek-daugiau-žodžių-apimanti-ilga-daktaro-disertacija, kuri liks vienintelis Jūsų ilgo buvimo čia rezultatas, bus tiršta, prisotinta.

D.: Kuria prasme?

P.: Ta prasme, kad ji nebus permatomas lango stiklas, per kurį sklis visiškai neiškraipyta informacija apie Jūsų tyrimą. Ar Jūs galite tai paneigti? Manau, kad sutinkate su mano mokyimo principu: „Nėra in-formacijos, yra tik trans-formacija“, arba, jei norite, vertimas. Jei taip, tai, savaime suprantama, tinka ir Jūsų disertacijai, ar ne?

D.: Galbūt. Bet norėčiau žinoti būtent tai, kokia prasme ji padeda man būti labiau moksliskam. Aš nenoriu atsisakyti mokslo etoso.

P.: Tokia prasme, kad Jūsų tekstas, tai priklauso nuo to, kaip jis bus parašytas, arba įtrauks, arba neįtrauks Jūsų tyrinėjamo veikėjų-tinklo. Mūsų moksle tekstas nėra pasakojimas, nėra patraukli istorija. Veikiau – tai funkcinis laboratorijos ekvivalentas. Tai bandymų ir eksperimen-

⁷ Anot B. Latouro, simetrijos principo požiūriu antropologas turi užimti vidurio poziciją, iš kurios jis gali stebėti ir nežmogiškų, ir žmogiškų savybių priskyrimą.

mentų vieta. Ar veikėjas yra, ar jo nėra, ar tinklas apčiuoptas, ar ne, priklauso nuo teksto. Tai visiškai priklauso nuo to, kaip tekstas parašytas. Akivaizdu, kad dauguma tekstų yra paprasčiausiai negyvi.

D.: Bet mūsų programoje apie „tekstą“ nėra jokios užuominos. Mes kalbame apie „informacijos tyrimą“, o ne apie jos „aprašymą“.

P.: Kaip aš Jums ir sakiau, jus blogai mokina! Socialinių mokslų doktorantų nemokinti rašyti disertacijų yra tas pats, kas chemijos studentų nemokinti, kaip atlikti laboratorinius eksperimentus. Būtent todėl aš dabar mokinu tik vieno dalyko – rašyti. Aš nuolatos kaip mantrą kartoju: „[a]prašinėkite, rašykite, aprašinėkite, rašykite, treniruokitės.“

D.: Problema ta, kad mano vadovas nori ne šito. Jis nori, kad mano eksperimentinius tyrimus vainikuotų keli naudingi apibendrinimai. Jis nenori „tiesiog aprašymų“. Netgi jei aš padarysiu taip, kaip norite Jūs, ir turėsiu gerą daiktų būklės aprašymą, kas iš to? Vis tiek turėsiu pritaikyti rėmus, rasti tipologiją, lyginti, aiškinti, apibendrinti. Dėl to mane pradeda apimti panika.

P.: Jūs turėtumėte panikuoti tik tokiu atveju, jeigu Jūsų veikėjai nuolatos to paties aktyviai, refleksyviai, kaip apsėsti, nedarytų. Jie taip pat lygina, taip pat kuria tipologijas, jie taip pat modeliuoja standartus, jie taip pat platina savo mechanizmus, organizacines formas, ideologijas, dvasines būsenas. Kodėl būtent Jūs turėtumėte būti tas, kuris protingai paaiškina, o jie elgtųsi kaip silpnapročių kompanija? Tai, ką jie daro, kad plėstųsi, megztų ryšius, lygintų, ir yra būtent tai, ką Jūs privalote taip pat aprašyti. Tai nėra dar papildomas sluoksnis, kurį turėtumėte pridėti prie „tiesiog aprašymo“. Nesistenkite nuo aprašymo pereiti prie aiškinimo, paprasčiausiai toliau tęskite aprašymą. Jūsų paties samprotavimai apie IBM yra visiškai neįdomūs, palyginti su tuo, koku būdu IBM sekasi plėstis.

Apie veikėjus, kurie nepalieka pėdsakų ir nenori mokytis iš tyrimo

D.: Bet jeigu mano žmonės neveikia, jeigu jie aktyviai nelygina, nekuria standartų, neorganizuoja, neapibendrina, ką man tokiu atveju daryti? Aš įklimpsiu! Negalėsiu pasiūlyti jokių kitų paaiškinimų.

P.: Jūs mane tikrai stebinate! Jeigu Jūsų veikėjai neveikia, jie nepalieka jokių pėdsakų. Jūs negausite jokios informacijos. Ir neturėsite ką pasakyti.

D.: Jūs turite omenyje tai, kad, kai nėra pėdsakų, aš turėčiau tylėti?

P.: Neįtikėtina! O jeigu Jūs užduotumėte tokį klausimą kokiam nors gamtos mokslui? Tai skambėtų kaip visiška kvailystė. Reikia būti socialinių mokslų atstovu, kad galėtum teigti, jog reikia toliau aiškinti netgi tokiu atveju, jei nėra jokios informacijos! Ir Jūs iš tikrųjų esate pasirengęs išgalvoti duomenis?

D.: Ne, žinoma, ne, bet aš vis dėlto noriu...

P.: Teisingai, Jūs bent esate išmintingesnis už kai kuriuos savo kolegas. Nėra pėdsakų, todėl nėra aprašymo, todėl nėra apie ką kalbėti. Neaprašinėkite. Tai primena XVI amžiaus šalies žemėlapi: niekas ten nenukeliavo, niekas iš ten nesugrįžo, palikite tas vietas tuščias! *Terra incognita*.

D.: O kaip su nematomomis esybėmis, kurios veikia nepastebimos?

P.: Jeigu jos veikia, jos palieka pėdsakus. Tokiu atveju Jūs turėsite informacijos ir galėsite apie jas kalbėti. Jei pėdsakų nėra, tiesiog tylėkite.

D.: O jeigu jos nuslopintos, neigiamos, nutildytos?

P.: Niekas šioje žemėje neleidžia Jums teigti, kad jos yra, nepateikus jų buvimo įrodymų. Toks įrodymas gali būti netiesioginis, pramanytas, sudėtingas, tačiau jis turi būti. Nematomi daiktai yra nematomi. Taškas.

D.: „Įrodymas“? Ar tai neskamba baisiai pozityvistiškai?

P.: Tikiuosi, kad taip. Kam reikia kalbėti apie tai, kad esybės veikia, jeigu negali įrodyti jų buvimo? Bijau, kad socialinę teoriją mes painiojame su sąmokslu teorija, nors šiais laikais daugelis socialinių mokslų iki to nusirito.

D.: Bet jeigu aš nieko nepridedu, paprasčiausiai kartoju tai, ką sako veikėjai.

P.: O kokia būtų nauda pridėti nematomų esybių, kurios nepalieka jokių pėdsakų ir nekeičia dalykų padėties?

Apie refleksyvumą ir aiškinimus

D.: Bet aš privalau savo veikėjus išmokyti naujų dalykų, kurių jie nežino; jei ne, kodėl man juos tyrinėti?

P.: O, socialinių mokslų atstovai, Jūs nuolat mane gluminate. Jeigu, užuot tyrinėję VTT, Jūs tyrinėtumėte skruzdėles, ar tikėtumėtės, kad skruzdėlės iš Jūsų tyrimų ko nors *išmoks*? Aišku, ne. Jos žino, Jūs nežinote. Jos yra mokytojos, ir Jūs mokinatės iš jų. Jūs aiškinatės, ką jos daro, siekdamas naudoti sau, o ne dėl jų pačių; joms tai visiškai nerūpi. Kas verčia Jus galvoti, kad tyrimas visada turėtų kažko išmokyti tuos, kurie yra tyrinėjami?

D.: Bet būtent tai yra pagrindinė socialinių mokslų idėja! Todėl aš ir esu čia, mūsų mokykloje, tam, kad sukritikuočiau informacijos ideologiją; tam, kad demaskuočiau gausius informacinių technologijų mitus; tam, kad pasiektčiau deramą kritikos lygį suvokti besireklamuojančių technologijų keliamą triukšmą. Jei ne, patikėkite manimi, aš vis dar būčiau Silicio slėnyje ir daryčiau daug didesnius pinigus – na, gal dabar ir ne, nes tas muilo burbulas sprogo... Bet kad ir kaip ten būtų, aš privalau suteikti refleksyvų supratimą žmonėms...

P.: ... kurie, aišku, iki Jums ateinant, nebuvo refleksyvūs!

D.: Tam tikru požiūriu, taip. Ne? Jie kažką darė, bet nežinojo, kodėl... Kas čia blogai?

P.: Blogai, nes tai yra visiška pigiena. Didesnė dalis to, ką socialiniai mokslininkai laiko „refleksyvumu“, iš tikrųjų tėra būdas užduoti nereikšmingus klausimus žmonėms, kurie kelia kitus klausimus, apie kuriuos analitikas neturi jokio supratimo. Refleksyvumas – tai nėra Jūsų prigimtinė teisė, kurią įgijote tik todėl, kad priklausote Londono ekonomikos mokyklai! Jūsų ir Jūsų informantų interesai skiriasi; kai jie susikerta – įvyksta stebuklas. O stebuklai nutinka retai...

D.: Bet jeigu aš neturėsiu ko pridurti prie to, ką sako veikėjai, tai negalėsiu būti kritiškas.

P.: Žiūrėkite, tai Jūs vienu momentu norite aiškinti ir apsimesate mokslininku, o kitu momentu norite demaskuoti bei kritikuoti ir apsimesate kovotoju...

D.: Aš kaip tik norėjau pasakyti, kad tai Jūs vienu momentu esate lyg naivus realistas – „atgal prie objektų“, o kitu pasakojate, kad rašote tekstą, kuris nieko papildomai neduoda, o tik velkasi Jūsų išgarsintų „pačių veikėjų“ išmintomis brydėmis. Tai visiškai apolitiška. Kiek matau, jokio kritinio santykio.

P.: Sakykite, pone Demaskuotojau, kokiū būdu Jūs rengiatės pakilti aukščiau savo veikėjų iki „kritinio santykio lygmens“? Labai trokštu tai išgirsti.

D.: Tik tokiu atveju, jeigu aš turėsiu rėmus. To ieškodamas ir atėjau čia; bet akivaizdu, kad VTT yra nepajėgi jų suteikti.

P.: Ir aš esu patenkintas, kad negali. Jei teisingai supratau, Jūsų informantai šių rėmų nemato, o juos atskleis Jūsų tyrimas?

D.: Būtent taip. Tai bus mano darbo vertė, bent šito tikiuosi. Ne aprašymas to, ką kiekvienas jau žino, o paaiškinimas, tipologija, kontekstas, kurio kiekvienas neturi laiko pamatyti. Būtent tai aš galiu suteikti, ir jie tuo domisi, ir yra pasirengę suteikti priegią prie duomenų, ir nori už tai sumokėti!

P.: Gerai. Jūs teigiate, kad per šešis mėnesius besitęsiančius empirinius tyrimus Jūs sugebėsite, parašęs kelis šimtus puslapių, surinkti daugiau žinių, nei turi 340 inžinierių ir kitų darbuotojų, kuriuos Jūs tyrinėjate?

D.: Ne „daugiau“ žinių, bet kitokių. Taip, aš tikiuosi, kad galėsiu. Ar neturėčiau šito siekti? Ar ne dėl to tai darau?

P.: Nežinau, ką būtent Jūs darote, tačiau kiek *skiriasi* Jūsų gaunamas žinojimas nuo jų žinojimo, yra didelis klausimas.

D.: Šitas žinojimas yra tokio paties pobūdžio kaip ir kitų mokslų, toks pats būdas aiškinti daiktus, kai nuo analizuojamo atvejo judama prie priežasties. Ir jeigu aš žinau priežastį, galiu numatyti rezultatą, kaip jos padarinį. O kas čia blogai? Tai tas pats, kaip klausti, kas atsitiks su švytuokle, jeigu ją atlenksime iš pusiausvyros taško. Jei aš žinau Galilėjaus dėsnį, man nereikia daugiau žiūrėti į švytuoklę; aš tiksliai žinau, kas atsitiks, žinoma, jei nekreipsime dėmesio į trikdžius.

P.: Savaimė suprantama! Tai Jūs tikitės, kad Jūsų aiškinimo rėmai Jūsų tyrimo atveju atliks tokį patį vaidmenį kaip Galilėjaus dėsnis, aiškinant švytuoklės judėjimą, atmetus trukdžius.

D.: Taip, ir aš taip manau, nors ir ne taip moksliskai. O ką? Kas čia blogai?

P.: Nieko. Tai būtų puiku, tačiau ar tai įmanoma? Tai reikštų, jog, kad ir kaip elgtųsi konkreti švytuoklė, tai nepridėtų jokios naujos informacijos prie krintančių kūnų dėsnio. Dėsnis *potencialiai* apima viską, ką galima žinoti apie daiktų būklę. Konkretus atvejis tėra „realizavimas potencijos“, kuri, techniškai šnekant, jame jau buvo.

D.: Ar tai nėra idealus paaiškinimas?

P.: Taip, tačiau būtent čia ir yra problema. Jis idealus – idealaus paaiškinimo idealas. Aš šiek tiek abejoju, ar Jūsų IBM kompanijos filialas taip ir elgiasi. Be to, esu visiškai tikras, kad Jūs nepajėgsite suformuluoti tokio dėsnio, kuris atvertų galimybę išvesti iš jo viską kaip *konkrečią* realizaciją to, kas jau potencialiai egzistavo.

D.: Atmetus trukdžius...

P.: Taip, taip, taip, šito minėti nebereikia... Jūsų kuklumas nusipelno susižavėjimo...

D.: Jūs čia iš manęs šaipotės? Man atrodo, kad siekti tokių rėmų verta.

P.: Bet ar jų reikia? Žiūrėkite, ką Jūs man sakote: veikėjai Jūsų aprašyme *nevaidina jokio vaidmens*. Jie paprasčiausiai, nepaisant nedidelių nukrypimų, realizuoja potenciją. Tai reiškia,

kad jie apskritai nėra veikėjai, jie paprasčiausiai perteikia per juos veikiančią jėgą. Taigi, mano mielas, Jūs be reikalo gaišote laiką aprašinėdamas žmones, objektus, vietas, kurie, kadangi nieko nedaro patys savaime, iš tiesų tėra pasyvūs tarpininkai. Jūsų tyrimai – tai veltui sugaištas laikas. Reikėjo tiesiogiai eiti prie potencijos.

Apie prarają tarp struktūralizmo ir VTT

D.: Bet tam mokslas ir yra skirtas! Būtent aptikti paslėptą struktūrą, kuri paaiškina elgesį tų agentų, kurie, kaip iš pradžių galvojama, elgiasi savaip, bet iš tikrųjų užima tik funkcinę poziciją.

P.: Tai Jūs esate struktūralistas! Galų gale Jūs atsiskleidėte. Jūs veikėjus vadinote užimančiais poziciją? Ir tuo pačiu metu norite taikyti veikėjo-tinklo teoriją? Tai bet kokias ribas peržengianti eklektika!

D.: O kodėl aš negaliu daryti vieno ir kito? VTT, jei turi kokį nors mokslinį turinį, privalo būtų struktūralistinė!

P.: Ar Jūs suprantate, kad sąvoka „veikėjas-tinklas“ apima terminą „veikėjas“? Ar Jūs galite man atsakyti, kokio pobūdžio veiksmus struktūralistiniame aiškinyje atlieka tas, kuris užima poziciją?

D.: Tai paprasta, jis atlieka funkciją. Tai struktūralizme yra svarbiausia. Bet kuris kitas agentas, atsidūręs toje pačioje pozicijoje, būtų priverstas daryti tą patį...

P.: Tai tas, kuris užima poziciją, pagal apibrėžimą gali būti visiškai pakeistas bet kuriuo kitu?

D.: Taip, aš teigiu būtent tai.

P.: Bet būtent tai, kaip tik ir yra kvaila, ir daro struktūralizmą visiškai nesuderinamą su VTT. Mano žodyne veikėjas, kuris nėra reikšmingas, apskritai nėra veikėjas. Veikėjas, jei žodžiai turi prasmę, tai yra tai, kas *nėra* pakeičiama. Jis yra unikalus įvykis, kurio negalima visiškai redukuoti į kitą, išskyrus tuos atvejus, kai tam tikros standartizacijos metu veikėjai *sulyginami*, bet netgi tai reikalauja trečio veikėjo, trečio įvykio.

D.: Tai Jūs man sakote, kad VTT nėra mokslas!

P.: Tai nėra struktūralistinis mokslas iš tikrųjų.

D.: Tas pats tinka bet kokiems informacinių sistemų tyrimams...

P.: Ne! Jei informacija yra transformacija, perteikimas... Informacijos tyrimai pagal apibrėžimą negali remtis struktūralistiniu aiškiny.

D.: „Transformacijos sistemos“, būtent tai yra struktūralizmas.

P.: Jokių būdu, mano drauge, nes struktūralizmo atveju niekas nevyksta. Jūs, atrodo, net nesuvokiate, kad struktūralizmą ir VTT skiria bedugnė: jei aš noriu į tyrimo ataskaitą įtraukti veikėjus, jie privalo kažką *veikti*, o ne tik užimti poziciją; jei jie kažką darys, tai darys kažką svarbaus. Jei jie nieko svarbaus nedaro, atsisakykite jų ir pradėkite savo aprašymą iš naujo. Jūs norite mokslo, kuriame niekas nevyksta.

D.: Įvykių kupinos istorijos, štai ko Jūs norite! Visada istorijos. Aš kalbu apie aiškinimą, žinojimą, kritinį santykį, o ne apie scenarijų muilo operoms kūrimą.

P.: Aš taip ir maniau. Jūs norite, kad Jūsų kelių šimtų puslapių traktatas kažką pakeistų, ar ne taip? Gerai. Tokiu atveju Jūs privalote galėti įrodyti, kad Jūsų aprašymas, ką veikia žmonės, kai jie su tuo aprašymu susipažins, kažkaip pakeis jų veiklą. Ir tai yra būtent tai, ką Jūs vadinote „turėti kritinį santykį“?

D.: Aš manau, kad taip.

P.: Bet Jūs sutiksite, kad nederėtų jiems nurodyti priežasčių, kurios neturi reikšmės tam, ką jie veikia, nes tos priežastys pernelyg bendro pobūdžio.

D.: Žinoma, ne. Aš kalbu apie *tikrąsias* priežastis.

P.: Bet jos irgi nereikšmingos, nes jos, jeigu ir egzistuotų, kuo aš labai abejoju, turėtų tik vieną poveikį – paverstų Jūsų informantus į užimančiuosius kitų veikėjų pozicijas, ką Jūs laikote funkcijomis, struktūromis ar panašiai. Taigi jie nustotų būti veikėjais ir virstų kvailėliais ar marionetėmis, bet kai sakau marionetė... Aš parodžiau, kad netgi marionetės sukuria daug netikėtų dalykų... Gerai, bet kuriuo atveju Jūs verčiate veikėjus niekuo; daugiausia, ką jie gali nuveikti – tai sukelti nereikšmingų konkrečios švytuoklės virpesių.

D.: ...

P.: Dabar pasakykite man, kas yra politiškai svarbaus, kai Jūs savo tiriamuosius paverčiate tik užimančiais poziciją ir „negalinčiais veikti“ nelaimėliais, kurie atlieka slaptą funkciją, kurią tik Jūs galite pamatyti ir atskleisti?

D.: Hmm, Jūs sugėbate viską apversti aukštyn kojomis... Dabar aš nesu tikras. Jeigu veikėjai sužino, kas jiems primesta, jeigu jie tampa sąmoningesni, labiau refleksyvūs, ar jų sąmoningumo lygis netampa aukštesnis? Dabar jie gali paimti likimą į savo rankas. Taps labiau apsišvietę, ar ne? Jei taip, tai aš pasakysiu, kad dabar ir iš dalies mano dėka jie taps aktyvesniais ir geresniais veikėjais.

Apie mokslą, autoritetą ir aktualumą

P.: Bravo, bravissimo! Tai Jums veikėjas yra visiškai determinuotas agentas, plius užimantis tam tikrą funkcinę poziciją, plius nedideli trikdžiai, plius šiek tiek sąmonės? Baisu, paprasčiausiai baisu. Ir Jūs dar norite pritaikyti VTT? Po to, kai Jūs juos redukovote ir veikėjai virto užimančiais poziciją, Jūs norite šiuos nuskriaustuosius dar ir įžeisti, apdovanodamas juos refleksyvumu, kurį jie patys turėjo ir kurį, traktuodamas juos struktūralistiškai, Jūs pats iš jų atėmėte. Nuostabu! Jie buvo veikėjai prieš Jums pasirodant su savo „aiškinimu“, ir nesakykite, kad Jūsų tyrimas gali juos tokius padaryti. Puikiai padirbėjote! Pats Bourdieu nebūtų padaręs geriau...

D.: Jums gali Bourdieu ir labai nepatikti, tačiau jis bent buvo tikras mokslininkas, ir, negana to, jis buvo politiškai reikšmingas. O Jūs, kiek galiu spręsti, ne.

P.: Ačiū. Aš beveik trisdešimt metų tyrinėjau mokslo ir politikos sąsajas, taigi manęs netrikdo kalbos apie tai, koks mokslas yra „politiškai reikšmingas“.

D.: O aš išmokau nesigąsdinti autoritetų, taigi Jūsų trisdešimt metų tyrinėjimų man nieko nereikia.

P.: *Touché*. Bet Jūs man uždavėte klausimą: „Ką aš galiu nuveikti, pasitelkęs VTT?“ O aš atsakiau: jokių struktūralistinių aiškinimų. Jie abu yra visiškai nesuderinami. Arba Jūs turite veikėjus, kurie aktualizuoja galimybę ir dėl to apskritai nėra veikėjai, arba Jūs aprašote veikėjus, kurie aktualizuoja virtualumą (tai, beje, Deleuze'o terminai)⁸ ir kurie reikalauja specifinių

⁸ Pasak G. Deleuze'o, „kiekviena galimybė siekia būti realizuota; kita vertus, tai, kas virtualu, turi būti ne realizuota, bet veikiau aktualizuota. Galimybės realizacija paklūsta dviem taisyklėms – panašumui ir apribojimui. Virtualumo aktualizacija paklūsta kitoms taisyklėms – skirtumui

tekstų. Jūsų santykis su tais, kuriuos tyrinėjate, reikalauja labai ypatingų užrašų – manau, kad būtent tai Jūs vadinote „kritiniu santykiu“ ir „politiniu reikšmingumu“.

D.: Tai kuo mes skiriamės? Juk ir Jūs norite užimti kritinę poziciją?

P.: Taip, galbūt, bet aš esu tikras dėl vieno dalyko: tai neatsitinka automatiškai ir daugeliu atvejų tai nepavyks. Du šimtai puslapių interviu, stebėjimų ir pan. nieko nepakeis. Reikšmingumas reikalauja kažko kitko, išskirtinių aplinkybių. Tai atsitinka retai. Ir reikalauja sunkiai įsivaizduojamų užrašų ir registravimo būdų. Tai reikalauja panašaus stebuklo, kaip Galilėjaus švytuoklė.

D.: Tai ką aš turiu daryti? Melsti stebuklo?

P.: Bet kodėl Jūs norite, kad Jūsų nedidelis tekstas taptų svarbesnis tiems, kurie gali juo susidomėti arba ne, nei, tarkime, didelė gamtamokslinė laboratorija? Pažiūrėkite, kiek pastangų prireikė, kad „Intel“ lustai taptų tinkami mobiliesiems telefonams! O Jūs norite, kad visi nemokamai gautų etiketę LSE⁹. Kad taptum svarbus, reikia dirbti papildomai.

D.: Būtent šito aš ir noriu – galimybės dirbti daugiau!

P.: Bet čia visa esmė: jei tyrimas yra mokslinis, jis gali patirti nesėkmę, jei jis rutininis ir tinka visur ir viskam, jis vargu ar bus mokslinis. Tokiu atveju jis nebesvarbus.

D.: Esu Jums labai dėkingas, kaip gerai, kad priminėte man, jog aš, rengdamas disertaciją, galiu patirti nesėkmę.

P.: Jūs painiojate mokslą su meistriškumu. Sakykite, ar galite įsivaizduoti bent vieną temą, kuriai *nebūtų* galima pritaikyti taip Jūsų pamėgtos Bourdieu sociologijos?

D.: Bet aš vargiai įsivaizduoju bent vieną temą, kuriai būtų galima pritaikyti VTT!

P.: Nuostabu, Jūs esate teisus, būtent taip aš ir galvoju.

D.: Bet tai ne komplimentas.

P.: Bet aš jį traktuosiu kaip tikrą komplimentą! Ko nors pritaikymas toks pat retas, kaip ir geras socialinių mokslų tekstas.

D.: Norėčiau mandagiai atkreipti Jūsų dėmesį į tai, kad, nepaisant visos subtilios Jūsų mokslo filosofijos, Jūs turėtumėte man paaiškinti, kaip tokį tekstą parašyti.

P.: Jūs taip aistringai norite pridėti rėmus, kontekstą, struktūrą prie savo „tiesiog aprašymų“, kaip Jūs manęs klausysitės?

D.: Bet koks yra skirtumas tarp gero ir blogo VTT teksto?

P.: Dabar uždavėte gerą klausimą! Atsakau: toks pat, kaip ir tarp geros ir blogos laboratorijos. Nei didesnis, nei mažesnis.

D.: Gerai, gerai, hm, ačiū. Miela iš Jūsų pusės, kad su manimi pakalbėjote. Bet po viso šito vietoj VTT aš kaip pagrindinius rėmus panaudosiu Luhmanno autopoezės sampratą – ji atrodo daug žadanti¹⁰. Arba galbūt aš po truputį pasinaudosiu abiem. Ar Jums nepatinka Luhmannas?

---

arba nukrypimui ir kūrimui“ (žr. Žukauskaitė, Audronė. 2008. „G. Deleuze'o skirtumo samprata“, *Problemos* 74: 126).

⁹ Londono ekonomikos mokykla (<https://www.lse.ac.uk/>) yra prestižinė universitetinė socialinių mokslų įstaiga.

¹⁰ Autopoezė yra pagrindinė vokiečių sociologo Niklaso Luhmanno sistemų teorijos sąvoka. Iš bio-

P.: Jumis dėtas aš atsisakyčiau visų tų „pagrindinių rėmų“.

D.: Bet Jūsų „mokslas“, kaip aš matau, laužo visas socialinių mokslų mokymo taisykles.

P.: Man labiau patinka jas laužyti ir eiti paskui savo veikėjus... Kaip Jūs sakėte, galų gale aš esu naivus realistas.

D.: Matote, aš tik doktorantas, o Jūs – profesorius. Jūs esate paskelbęs darbų, Jūs galite sau leisti daryti tai, ko aš negaliu. Aš privalau klausyti savo vadovo. Paprasčiausiai aš negaliu pernelyg daug klausyti Jūsų patarimų.

P.: Tai kodėl Jūs pas mane atėjote?

D.: Turiu prisipažinti, kad pastarąjį pusvalandį ir pats tuo stebiuosi...